

טננבוים (תמרופ), מרדכי

(1943-1916)

(Mordechai Tenenbaum). מראשי המחותרות בגטאות וילנה, ורשה וביאליסטוק, ומפקד המרד בביאליסטוק. ט' נולד בורשה, הילד השביעי להוריו, וילדותו עברה בעוני. הוא למד ב'חדר' ובבית-הספר העברי החילוני 'תרבות'. ב-1936 נתקבל למכון למדעי המזרח בורשה. לימים עזרו לו לימודי שפות שמיות ותרבות המזרח לנוע כסטרי בדרכי פולין הכבושה. את רוב השכלתו הרחבה בספרות, בהיסטוריה ובפילוסופיה רכש בלימוד עצמי.

זמן קצר היה ט' חבר בתנועת ה'שומר הלאומי', וב-1937 הצטרף להסתדרות הנוער 'פרייהייט' (Freiheit), לימים 'דרור'. הוא התמסר לעבודה חינוכית, יצא לברנוביץ' ל'הכשרה' לקיבוץ, השתתף בקורס למדריכי עברית בוילנה, וכן בקורס להכשרה צבאית בסמינר התנועה שהתקיים בז'לונקה (Zielonka). בסוף 1938 נקרא ט' לעבודה במרכז 'החלוץ' בורשה. הוא היה משתתף קבוע בעיתוני התנועה, ומאמריו בענייני אידיאולוגיה על דרכם של התנועה ושל ההכשרה הצטיינו בתוכנם המהפכני ובלהט הרגשות.

בספטמבר 1939, לפני נפילת ורשה בידי הגרמנים, יצא ט' עם חבריו ממרכז ה'חלוץ' לכיוון מזרח, לקובל (Kovel) ולוילנה, במטרה לחפש דרך להימלט מהגרמנים ולהגיע לארץ-ישראל. מספר רשיונות העלייה היה זעום. ט' צייד את החברים ברשיונות עלייה מזוייפים, אך הוא עצמו נשאר בוילנה ולא נטש את המערכה.

ביוני 1941 נכבשה וילנה בידי הגרמנים וכמעט מיד התחילו אקציות. ט' ניסה לשמור על החברים באמצעות תעודות עבודה מזוייפות, אך רבים נתפסו. בהפוגה שחלה באקציות שיגר ט' את חברתו, טמה שניידרמן, בשליחות לורשה, ובעצה אחת עם חברי המרכז העביר את שרידי הקיבוץ החלוצי מוילנה לגטו ביאליסטוק, שבו עדיין שרר שקט. הדבר נתאפשר הודות לעזרתו של אנטון שמיד, רס"ר גרמני ממוצא אוסטרי, ממתנגדי הנאצים.

ב-1 בינואר 1942 השתתף ט' באסיפת נוער חלוצי בגטו, וממנה יצאה הקריאה לא ללכת כצאן לטבח, לא לשתף פעולה, ולהתנגד לגירוש בכול האמצעים. את הקריאה, שלה הוסיף הערה בכתב-ידו, הטמין בגטו, והיא נמצאה אחרי השחרור. ט' עזב את גטו וילנה בתעודה מזוייפת, כסטרי ששמו יוסוף תמרופ, הגיע ברכבת לגטאות גרודנו וביאליסטוק, ועם צבי מרסיק ערך מיפקד וסמינר אזורי של התנועה.

במרס 1942 חזר ט' לורשה ולחבריו ממרכז 'החלוץ'. בישיבה שבה השתתפו נציגי כול המפלגות מסר ט' על המצב בוילנה ובגטאות שביקר בהם, וניסה לשכנע שוילנה מעידה על מדיניות הגרמנים להשמדת כול היהודים שבשליטתם, אך לא הכול הסכימו להערכתו. עד מהרה התחילו להגיע ידיעות על רצח המוני יהודים בלובלין ובסביבתה, ועל השמדת יהודים

בגזים במחנה חלמנו, שהגרמנים הפעילוהו בדצמבר 1941. התנועות השונות החליטו להתאחד ועברו לפעולה במחתרת. ט' נמנה עם מייסדי ה'גוש האנטי-פשיסטי' (Blok Antyfaszystowski) ועם עורכי בטאון 'דער רופ'. הוא ביקר בסניפי התנועה בגטאות קרקוב, צ'נסטוכובה ובנדין, אסף מידע וכיוון את פעילותם המחתרתית והמריצה. בשיתוף עם יצחק צוקרמן ערך ט' את 'ידיעות', בטאון המחתרת של תנועת 'דרור' בגטו ורשה, כתב את המאמרים הראשיים וכן רשימות, ועורר את רוח הקרב של הנוער נגד הגרמנים. ט' הציל עיתוני מחתרת אלה בהטמינו אותם במקום מבטחים. ביולי 1942 היה ט' בין מקימי ה'ארגון היהודי הלוחם' ופעל להשיג נשק מחוץ לגטו ולאמן את החברים. בנובמבר 1942 יצא לפי החלטת ה'ארגון היהודי הלוחם' וה'וועד הלאומי היהודי' (Zydowski Komitet Narodowy) לביאליסטוק, לארגן שם תנועת התנגדות ולעמוד בראשה. הוא מצא את הגטו סגור ומוקף גרמנים, כי התחיל החיסול הסופי של היישובים והגטאות באיזור. ט' המשיך לגרודנו. בדרך גילו הגרמנים שתעודותיו מזויפות, אך הוא נמלט, ולמרות שנפצע בריות ברגלו, הגיע אחרי קשיים לגטו בגרודנו, האחד ששרד משני הגטאות שהיו בעיר.

אחרי שהחלים מפצעיו נסע ט' לגטו ביאליסטוק, היחיד בגטאות האיזור שעוד נשאר שלם. הוא פעל לאיחוד כול תנועות המחתרת בגטו, לרכישת כלי-נשק ולייצור חומר נפץ. להשגת הכסף הדרוש רכש ט' את תמיכת יושב-ראש היודנרט, אפרים ברש. ט' קיבל עליו עוד תפקיד – ייסוד ארכיון מחתרת. הוא אסף תעודות גרמניות, עדויות על ביאליסטוק, גרודנו ועירות האיזור. קיבל את הפרוטוקולים והמודעות של היודנרט, אסף דברי פולקלור ושירי הגטו, המריץ את הבריות לכתוב ובעצמו כתב יומן, רשימות, מכתבים, כרוזים – הכול כדי להקים זכר לדורות לסבלם של היהודים ולמאבקם עם רוצחי עמם, ולהוקיע לדראון עולם את פשעי הגרמנים. ט' פנה למחתרת הפולנית בקריאה תקיפה לנשק, ולעולם – בקריאת 'הצילו' לעזרת שרידי יהדות פולין. כתביו של ט' (ראה ביבליוגרפיה) מצטיינים בכנות ובחום אנושי, וכן בניתוח אנליטי ודיוק מרבי, והם תעודות יוצאות-דופן של התקופה, שכמותן לא השאיר איש מראשי המחתרת מלבדו, ואפשר להשוותן רק לארכיון רינגלבלום.

בינואר 1943 שלח ט' את חברתו, המקשרת טמה שניידרמן, לגטו ורשה, ואת ברונקה ויניצקי, בת גרודנו, לצד ה'ארי' בביאליסטוק. טמה העבירה כסף וידיעות ל'ארגון היהודי הלוחם' בורשה, לא חזרה משליחותה, והיעלמותה במרד ינואר הראשון בגטו ורשה גרמה ניתוק הקשר בין ביאליסטוק לורשה.

בתחילת פברואר התחילו הגרמנים בגירוש יהודי ביאליסטוק. מחוסר נשק החליט ט' לשמור על הכוחות ולא להגיב, אך הגביר את המאמצים לצבור נשק ולאמן את האנשים, ושלח אנשים ליער לחפש אחר פרטיזנים. העובדים בבתי-החרושת בגטו הצטוו לחבל בתוצרת, נגנב נשק מהגרמנים, מזון נצבר והיתה האזנה לשידורי חוץ-לארץ ברדיו שבבונקר הגדול שבנו חברי 'דרור'. ט' חיבר כרוז הקורא להתנגדות: 'ניפול כגיבורים, ובמותנו – לא נמות'.

הוא הנחה את הדיון הדרמטי בקיבוץ 'דרור' בשאלה אם להילחם בגטו או לצאת לפרטיזנים ביער, והתקבלה עמדתו שחובה להילחם תחילה בגטו ורק אחרי-כן להמשיך במאבק ביער. פרוטוקול של אותה אסיפה היסטורית השתמר בארכיון המחתרת. רק ביולי 1943 הצליח ט' לאחד את כול תנועות המחתרת בגטו, שבועות מספר לפני החיסול הסופי של גטו ביאליסטוק. ט' נבחר למפקד, ולסגנו נבחר הקומוניסט דניאל מושקוביץ.

ב-16 באוגוסט 1943, לקראת חיסול הגטו בידי הגרמנים, פתח ט' במרד. כוונתו היתה לפרוץ את המצור ששמו הגרמנים על הגטו ולאפשר בריחת המוני יהודים ליערות להמשך הלחימה. אך כוחות הגרמנים שהקיפו את הגטו היו חזקים מדי, התוכנית לא הצליחה, וההמונים, שהצטופפו ברחוב אחד, היו אחוזי בהלה ויאוש ולא הצטרפו למורדים. בתי העץ לא נתנו כול מחסה ללוחמים. קבוצות אחדות החזיקו מעמד כחודש ואף הציקו לגרמנים בלילות, וקבוצות קטנות של לוחמים שנתפסו קפצו מהרכבות הדוהרות אל המוות או פילסו דרכן לפרטיזנים.

ביום המרד גילה ט' קור-רוח וכושר מנהיגות מעולה. עקבותיו נעלמו בקרב ואין יודעים מתי והיכן נפל. לפי שמועה התאבדו הוא וסגנו. אחרי השחרור העניקה ממשלת פולין לט' לאחר המוות את אות הגבורה הגבוה 'וירטוטי מיליטארי' (Virtuti Militari).

ארכיונו נמצא בחלקו בארכיון 'יד ושם' ובחלקו במכון היהודי להיסטוריה בורשה. (ראה מרכז תיעוד). תעודות אחדות נמצאות בבית-לוחמי הגטאות (ראה מוזיאונים ומכוני הנצחה).